

Джалилов А.М., Жамелов Б.А.*

Магистр, оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
Магистр, оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

АЙТЫЛҒАН ТАРИХТЫҢ ҒЫЛЫМ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ

Автор корреспондент: zhamelov_baglan@mail.ru

Түйін: Айтылған тарих – тарих ғылымының жас бағыты. ХХ ғасырдың жартысында Батыс Еуропада қалыптаса бастаған бұл тарихи ғылымның бағыты микро үрдістерге ерекше мән береді. Алғашқы кезде бұл ғылым Италия, Германия, Франция сияқты мемлекеттерде дами бастады. Батыс Еуропа елдерінде Айтылған тарихтың зерттеу әдіс тәсілдері, методологиясы қалыптасты. Негізінен Айтылған тарихтың ғылым ретінде қалыптасуына герман тарихшылары А.Людке және Х.Медик зор үлесін қосты. Алайда Айтылған тарихты ғылыми айналымға ендірген «Анналар» мектебінің атақты өкілі, француз тарихшысы Ф.Бродель еді. Айтылған тарихтың зерттеу объектісі бұл экономикалық құбылыстар мен саяси үрдістер емес, осы бағыт ең алдымен адамзаттың күнделікті тарихы және оның мәселелерін зерттейді. Айтылған тарих немесе күнделікті тарих – тарих ғылымының жас бағыты болғанымен, әлем тарихшыларының назарын ерекше аударуда. Айтылған тарих тек қана макро тарихи үрдістерді ғана емес, сонымен қатар микро тарихты зерттеу керектігін дәлелдеді. Мақалада Айтылған тарихтың ғылым ретінде қалыптасуы қарастырылған.

Кілттік сөздер: айтылған тарих, бағыт, зерттеу әдістері, тарихнама, герман қоғамы, азаматтық, демография

Айтылған тарих – тарих ғылымының бағыты болып табылады. Айтылған тарих ғылым ретінде ХХ ғасырдың ортасында қалыптаса басталды. Айтылған тарихтың зерттеу объектісі – бұл адам өмірі, еңбек және демалыс жағдайы. Сондай-ақ адам мінез-құлқына, саяси-әлеуметтік қалыптасуына әсер етуші факторларды зерттейді. Айтылған тарих - тарихты жасап отырған адамдардың тарихы және үнсіз, атаусыз қалғандардың тарихы. Айтылған тарих Батыс Еуропа елдерінде тарихи білім дағдарысқа ұшыраған кезде жаңа буын тарихшылардың үлес қосуымен дамыды. Яғни ірі тарихи оқиғалардан «кішігірім өмірлік әлемді» зерттей отырып, қарапайым азаматтардың өмірін зерттеуді қолға алды.[1]

Герман қоғамы елдің әлеуметтік-экономикалық өмірінің түбегейлі өзгеруіне сенімсіздікпен қарауы осы бағыттың дамуына әкелді. Көптеген тарихшылар күнделікті тарихты альтернативті қозғалыс пен тарихнама ретінде қарастырды. Француз тарихнамасында М.Блоктың, Л.Феврдің, М.Де Сароның, П.Бурдьенің еңбектерін қарастыруға болады. Ф.Бордель материалдық өркениет, экономика және XV-XVIII ғасырлардағы капитализм мәселелеріне назар аударды. Ф.Бурдьенің “Күнделіктің құрлымы” еңбегі сол кездегі адамдардың күнделікті арманына және тұрмыс-тіршілігіне арналған. Ал М.Серто мен П.Бурдье этнология және әлеуметтану мәселелерін қарастырды. Ұлыбританияда Айтылған тарихтың дамуына жаңа Британ әлеуметтік тарихтың атасы Э.Томпсонның 1963 жылы жарыққа шыққан “Ағылшын жұмысшы табының құрылуы” атты монографиясы әсер етті. Сонымен бірге әлеуметтік тарих саласында зерттеулер жүргізген тарихшылардың әсері де болды. Германияда Айтылған тарих ғылымы әртүрлі тарихшылар тарапынан қатты сынға ұшырап отырды. Олардың айтуы бойынша, Айтылған тарих рационалдықты теріске шығарып тұрған бағыттардың бірі. Германияда тек 1980 жылы ғана тарихшылар қауымы Айтылған тарихты тарихи білімнің бір бөлігі екені мойындады. [2] [3]

Германияда Күнделікті тарих және аймақтық тарих бойынша құжаттау орталығы

(Dokumentationszentrum fuer Alltags-und Regionalgeschichte der Berliner Geschichtswerkstatt) құжаттары және фотосуреттерді жүйелеумен айналысады. Сондай – ақ осы орталық Ұлтшыл – социалистер билігінің тұсындағы немістердің күнделікті өмірін зерттеуде. Орталықтың бейне мұрағатында сирек кездесетін фотосуреттер сақталған. [4, 45 б.]

Бүгінгі таңда Айтылған тарихта 2 бағыт дамуда. Біріншісі - күнделікті қайталанып отырған үрдістерді негізге алса, екіншісі - өзгерістерді зерттеуде. Айтылған тарихтың дерек көзі ретінде көне мәтіндер, шіркеулік метрикалық жазбалар, емдік мекемелердің құжаттары, неке шарттары, күнделікті тұрмыстық заттар және ауызша сауалнамалардың деректері негізге алынып отыр. Айтылған тарихтың арқасында неміс қоғамы қылмысты, жұмысшы табының отбасылық өмірі және кедейлер мен қаңғыбастардың өмірін зерттеуге мүмкіндік алды. Германияда айтылған тарихтың дамуына Д.Блазиустың “Буржуазиялық қоғам және қылмыс”, К.Тенфельденің “XIX ғасырдағы Рур шахтерларының әлеуметтік тарихы”, К.Кюхтердің “Көшедегі адамдар” және т.б тарихшылардың еңбектері үлес қосты. Күнделікті тарих қолданбалы әлеуметтанудың, тарихи демографияның, антропологияның, әлеуметтік психологияның, мәдениеттанудың зерттеу әдіс-тәсілдерін кең қолдануда. Сонымен бірге сандық әдістердің, микроанализдың қолданысы да көзге түсуде.

Айтылған тарих ғылымына Ресей тарихшыларының назары XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басында түсті. Ғалым А.А.Аникеевтің айтуы бойынша, айтылған тарих адам өмірін зерттеуге бағытталған ғылым деп түсіндірді. С.И. Ожеговтың сөздігінде: “Айтылған тарих - бұл адамның тұрмыс-тіршілігі, еңбек етуі, демалысы, қозғалуы”. Академик Ю.А. Поляков: “Айтылған тарих өткен және жақын сәттерде өміп сүріп жатқан миллиардтаған адамдардың тағдыры”. Айтылған тарихтың мақсаты адамдардың өмірін тарихи тұрғыда баяндау және жеке маңызды оқиғаларды бөліп көрсету. Зерттеуші Н.Л.Пушкареваның айтуы бойынша айтылған тарихтың объектісі – адам өмірінің әртүрлі саласын баяндайтын тарихи-мәдени, саяси-оқиғалық, этникалық және конфессиялық контекстінде көрсету. А.С.Сенявский : “Айтылған тарих- өмірді толғырақ баяндаудың тарихы және дәлдікті талап етеді”. Ресей тарихшылары Айтылған тарихты микротарих деп те атайды. А.В.Курьянович: “айтылған тарих үшін адам ішкі әлемінің эволюциясын, даму логикасын анықтау өте маңызды”. Ресей тарихының тарихнамасында айтылған тарих XX ғасырдың 90 жылдарында пайда болды.

А.П.Репина: “Макротарихты зерттеу әдістеріндегі кемшіліктер микротарихтың дамуына әкелді”. 2000 жылы Ресей ғылым академиясында «Адам күнделіктілікте: өткені және болашағы» ғылыми кеңесі құрылды. Кеңес жетекшісі – Академик Ю.А.Поляков. Осы кеңес РФА – ның ғылыми-консультативті органы болып есептеледі. Кеңестің жұмысы 4 бағытта жүзеге асады. Олар:

1. Тарихи-демографиялық мәселелер;
- 2.Отбасы және тәрбие мәселелері;
- 3.Өмір жағдайын анализдеу тұрғын үй, тамақтану, киім-кешек, транспорт;коммуникациялар, қызмет көрсету саласы;
4. Демалыс, бос уақыт, көңіл көтеру, мерекелік дәстүрлерді сақтау мәселелері.

Сонымен бірге 4 секциясы жұмыс атқарады. Олар:

- 1.Тұрғын үй жағдайы, медицина, тамақтану және кім-кешек секциясы;
- 2.Білім беру, ғылым, өнер секциясы;
- 3.Сауда, қызмет көрсету, туризм және спорт секциясы;
- 4.Отбасы, неке, гендерлік мәселелер бойынша секциясы.

Кеңес Ресей және Халықаралық ЖОО – лармен, ғылыми орталықтармен байланыста. 1994 жылы Санкт-Петербург экономика және қаржы университетінде «Ресейдің 1921-1941 жылдарындағы күнделікті өмірі» атты конференциясы өтті. Конференцияға ресейлік және шетел экономисттері, тарихшылары, саясаттанушылары, әлеуметтанушылары және этнографтары қатысты. Осы конференция Ресейде айтылған тарихтың қалыптасуына өз үлесін қосты. Сондай-ақ «Әлеуметтік тарих» жинағында жыл сайын әлеуметтік тарих пен күнделікті тарих мәселесіне қатысты мақалалар жарық

көруде. Айтылған тарихтың дамуына Е.О.Зубкованың 1993 жылы жарық көрген «Соғыстан кейінгі кеңес қоғамы: саясат және күнделіктілік» атты монографиясы» ерекше үлес қосты. [3]

Ал Қазақстанда Айтылған тарих ғылымына ХХ – ғасырдың 90 – шы жылдарында ерекше назар аударылды. Қазақстанда бұл бағыттың терминдік аппаратын, мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін, жүйелі түрде қолдану аясын, бағдарламасын ұсынған «Айтылған тарих» оқу құралы жарыққа шықты. Авторлары – «Айтылған тарих» ғылыми-зерттеу орталығының ұжымы. Жалпы редакциясын басқарған ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі М.Қ. Қойгелдиев. ХХ ғасырдың 90-жылдары «Тұлғатану» зерттеу мектебін қалыптастырған профессор Мәмбет Құлжабайұлы Қойгелдиевтің бастамасымен жаңа бағыттың зерттеулері баспасөзде жарық көруде. Сонымен жарыққа шыққан оқу құралында қазақ халқының ортағасырлық кезеңінен, тіптен одан да ерте басталған тарихты ауызша баяндау дәстүріне көшпелі өмір салтын ұстанған қоғамның әлеуметтік - мәдени қызметі тұрғысында баға берілген. Көшпелі мәдениеттің жадылық тарихи мұрасының өміршеңдігі, тұтастығы мен үндестігі жазба тарихпен қатар қолданылуы ғылыми тұрғыда дәйектеледі. Еліміздің ұлттық бірегейлігін қалыптастыруда, заман жалғастығын көрсету, жады тарихының ерекшеліктерін түсіндіру қажеттігі оқу құралының әрбір жолында көрініс тапқан. «Айтылған тарих» жаңа бағыт ретінде, эмпирикалық зерттеулерде ұстаным және тәсіл ретінде мүмкіндіктері оқу құралында түсіндірілген. Күнделікті, локальді, гендерлік, әлеуметтік тарих бағыттарында қолдану мүмкіндіктері ашылған. [5]

Тарихты зерттеу мен оны оқытуда айтылған тарих сияқты жаңа бағытты игеру мақсатында Абай атындағы ұлттық педагогикалық университетінің жанынан академик М.Қ. Қойгелдиевтің басшылығымен «Айтылған тарих» аталатын ғылыми-зерттеу орталығы ұйымдастырылды. [6, 243 б.]

Сонымен бірге осы аталған ғылыми бағыт бойынша диссертациялар да қорғалған. Мысалыға М.М. Қозыбеваның «1920 – 1930 жылдардағы Солтүстік Қазақстанның күнделікті қалалық өмірі» атты еңбегін, К.К. Абрахманованың «1945 – 1953 жылдардағы Орталық Қазақстан қалаларының күнделікті өмірі», Е.А. Жалмағамбетовтың «1925 – 1929 жылдардағы Қызылорда қаласының күнделікті өмірі» еңбектерін атап кетуге болады. К.К. Абдрахманова өз еңбегінде макро және микротарихи зерттеу әдістерін қолдана отырып, макро оқиғалардың адамдардың күнделікті өміріне әсерін зертеді. Ал М.М. Қозыбаева әкімшілік, әлеуметтік – демографиялық, мәдени үрдістерді зерттей келе, мемлекеттік биліктің Солтүстік Қазақстан қалаларының тұрғындарына әсерін зерттеді. Е.А. Жалмағамбетов өзің диссертациялық зерттеуінде қалалық тұрғындардың өмірін кешенді түрде талдап зерттеді. [7, 211 – 212 б.]

Жалпы Айтылған тарих – тарих ғылымындағы ең жас бағыттардың бірі. Дегенімен, көптеген елдерде әсіресе Батыс Еуропа елдерінде Айтылған тарихқа ерекше назар аударылуда. Қазіргі таңда осы жас тарихи ғылымның зерттеу әдістері қалптасып, ерекше дамуда. Болашақта да осы ғылымның әрі қарай дамуына сеніміміз өйткені әлемдегі микро үрдістерге назар аудармау мүмкін еместігі анық дәлелденді.

Әдебиеттер тізімі

1. Щеглова Т.К. Устная история: учеб. пособие. Барнаул: АлтГПА, 2011. 33 с.
2. Аймахов Е.Н. История повседневности как научное направление. <https://e-history.kz/media/upload/1299/2014/04/11/b34aa7219b4baacba9fc87e3c779ffda.pdf>
<https://articlekz.com/article/5137>
4. Курьянович, А. В. История повседневности: проблемы источниковой базы / А. В. Курьянович. Минск. БДУ, 2002, С. 45–46.
5. Телеуова Э.Т.. Айтылған тарих – жаңа бағыт ізденісі. Электрондық ресурс <http://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/43897/92/4/4/0/>
6. Отарбаева Г.К., Мусакулова Г.И. Айтылған тарих (Oral history) қазақстандық тарих тәжірбиесінде: білім беру мен ғылыми жобаларды зерттеу қолданысында // Қазақтың

атақты батыры, дарынды қолбасшы Алтынайұлы Қарасай батырдың туғанына 420 жыл толуына орай «Ел батырлары – ұлттың рухы: Таным мен тағылым» атты халықаралық ғылыми конференциясы материалдары. 5 желтоқсан 2018ж. 242 – 244 б.

7. Нуриханова С.М. Структура повседневности в современной Отечественной историографии (К постановке проблемы) / Региональный вестник Востока. №2 (70) июнь, 2016. С. 207 – 213.

Аннотация: Повседневная история или история повседневности является одним из новых и молодых направлений в исторической науке. Навравление исторической науки которое возникло на рубеже XX века доказала необходимость изучения микро истории. История повседневности как историческая наука начала формироваться в Германии, Италии, Франции и.т.д. Именно благодаря ученым западной Европы формировалась методы и методология Повседневной истории. Германские историки такие как А.Людке, Х.Медик внесли свой вклад в развитие повседневной истории как самостоятельной науки. Но однако французский представитель школы Анналов Ф.Бродель вел повседневную историю в оборот исторической науки. Объектом исследования истории повседневности становятся не экономические явления и политические процессы, а человек с его каждодневными проблемами. Повседневная история или история повседневности обращает своё внимание на микро исторические процессы и влияния которые происходят в жизни человечества. История повседневности является одним из молодых направлений в исторической науке. Не смотря на это, данный вид научного направления привлекает внимание историков мира. В статье рассматривается становление Повседневной истории как науки.

Abstract: The daily history or history of daily occurrence is one of new and young the direction in historical science. Navravleny historical science which arose at a boundary of the XX century proved need of studying of micro history. The daily occurrence history as historical science began to be formed in Germany, Italy, France and. etc. Exactly thanks to scientists of Western Europe it was formed methods and methodology of Daily history. The German historians such as A. Lyudke, H. Medik made the contribution to development of daily history as independent science. But however the French representative of school of Annals F. Brodel conducted daily history in a turn of historical science. Not economic events and political processes, and the person with his everyday problems become an object of a research of history of daily occurrence. The daily history or history of daily occurrence pays the attention to micro historical processes and influences which happen in mankind life. The history of a posvednevnost is one of young people the direction in historical science. Despite it, this type of the scientific direction draws attention of historians of the world. In article formation of Daily history as sciences is considered.